

Siegfried Gehrman

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Savska 77, HR-10000 Zagreb
siegfried.gehrmann@ufzg.hr

Ivana Rončević

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Savska 77, HR-10000 Zagreb
ivana.roncevic@ufzg.hr

POJEDNOJEZIČENJE ZNANOSTI KAO HEGEMONIJALNI PROJEKT: EUROPSKE PERSPEKTIVE I ANGLOFONE STVARNOSTI

U članku se istražuje odnos između projekta europske integracije, koji je u osnovi višejezičan, i činjenice da je danas engleski međunarodni jezik znanosti i da postoji jednojezična praksa u znanstvenome publiciranju. Uzroci i mehanizmi upravljanja takvim znanstveno-jezičnim razvojem opisuju se i raščlanjuju i pokazuje se da je u njegovu temelju hegemonijalno usmjeren projekt SAD-a s ciljem dominacije i kontrole međunarodne znanosti, koji se provodi uspostavljanjem i održavanjem jezičnih asimetrija te hijerarhiziranjem znanstvenih kultura. Središnju ulogu u tome ima tzv. *Journal Impact Factor* (faktor odjeka) kao trenutno najvažniji alat pojednojezičenja znanosti. Jedna od posljedica toga potiskivanje je nacionalnih i regionalnih jezika u znanstvenoj komunikaciji te promijenjeno poimanje pojma »međunarodno«. Uspješna i trajna provedba anglofone jezične hegemonije u međunarodnoj znanosti može dovesti do velikih zapreka u europskome projektu ujedinjenja. S tim u svezi u prilogu se istražuju alternativne mogućnosti poput višejezičnosti u znanstvenoj komunikaciji.

Uvod

U brojnim područjima i domenama međunarodne komunikacije zamjećuje se naglašen trend jednojezičnosti s engleskim kao jedinim globalnim jezikom. Ukorak s tim jezično-političkim razvojem događaju se i globalizacijske promjene u društvu, a jedna od osnovnih značajki globalizacije tržišno je natjecanje predvođeno “globalnim” engleskim. Takvi procesi dovode u pitanje višejezične temelje europskoga projekta te je neophodno sagledati je li došlo do promjene jezično-političke paradigme u Europskoj Uniji te kolike gubitke i moguće dobitke ona donosi za društva u Europi.

U ovom su radu navedena pitanja i mogući odgovori istraženi na četirima razinama. U prvom dijelu analiziraju se tvrdnje i zaključci koji opravdavaju prodiranje engleskoga u sve veći broj međunarodnih domena te ističu da alternativa takvom jezičnom odabiru ne postoji. U drugom je dijelu pojednojezičenje međunarodne komunikacije supostavljeno višejezičnoj politici, koja je jedna od temeljnih ideja vodilja Europske Unije. Treći dio rada daje uvid u hegemonijalno upravljanje znanstvenom spoznajom putem aktualnog sustava rangiranja i anglofonizacije znanstvenog publiciranja. U središtu je tog procesa faktor odjeka (engl. *Journal Impact Factor*)¹, za kojeg se može reći da je trenutno najznačajniji instrument jezičnog upravljanja i hijerarhiziranja znanstvenih kultura. Naposljetku se, u četvrtom dijelu rada, daje nekoliko zaključnih opaski o cijeni i posljedicama pojednojezičenja za proces europske integracije te se pokušava skicirati alternative u smjeru višejezičnog određenja europske znanosti.

Ovaj se rad temelji na uvjerenju da u usmjerenju društvenog razvoja postoji mogućnost izbora i da je on ishod borbe između različitih interesa. Jedan takav interesni konflikt predstavlja »borba jezika« (Weber 2009) i jezičnih zajednica za hegemonijalnu prevlast, širenje i premoć u različitim domenama. Posebno je velik utjecaj toga na znanost i istraživanje, ne samo zbog znatno raširene jednojezične komunikacije na engleskome, već i stoga što takva jezična politika neumitno ugrožava europski projekt ako se u znanosti kao temeljnom području društvenog razvoja jezična raznolikost zamijeni engleskim kao jedinim međunarodnim jezikom.

¹ *Faktor odjeka* u ovom se radu odnosi isključivo na *Journal Impact Factor* kojim se koristi Thomson Reuters.

1. Hegemonijalna stvarnost i iluzija

Sagledava li se jezično-politička situacija u znanosti i istraživanju iz perspektive visoko rangiranih anglo-saksonskih sveučilišta sa šangajske rang-liste ili uredništava anglofonih znanstvenih časopisa s visokim faktorom odjeka, davno je odlučeno da je u konkurenciji s drugim jezicima engleski jezik statusno najjači te se njegovu poziciju prihvaća kao prirodnu datost. No, ovdje se radi o onome što Weber (2009) naziva »borbom jezika«, koja uključuje aspekte jezičnog širenja, brzine komunikacije, raznolikosti domena, prestiža i komunikacijske relevantnosti nekog jezika.

Kao trenutno jedini jezik rasprostranjen u cijelom svijetu², engleski se govori na svim kontinentima te dominira u skoro svim područjima društva relevantnima za međunarodnu komunikaciju, poput znanosti, politike, kulture, medija i gospodarstva. U svim tim domenama i na svim kontinentima engleski se primjenjuje kao univerzalni jezik, zbog čega drugi, čak i široko rasprostranjeni veliki nacionalni jezici, bivaju polako istisnuti iz tih područja utjecaja.

Te činjenice dovele su do mnogih zaključaka i tvrdnji koje mogu imati dalekosežne posljedice za obrazovanje i društvo ako se prihvate kao nepobitne. Prva i osnovna takva tvrdnja glasi da je znanje svijeta »kodificirano« na engleskom jeziku (Bauernschuster 2006:38), no pritom se ne precizira je li u pitanju temeljno ili ekonomski isplativo znanje te radi li se o znanju koje služi tržišnome svijetu ili o onome koje upravo takav svijet preispituje. Prihvaćena kao činjenica, takva tvrdnja vodi zaključku da obrazovni sustavi trebaju što većem broju sudionika pružiti što bolje mogućnosti savladavanja engleskog jezika u svrhu pristupa upravo tome »znanju« te povećanja konkurentnosti društva u cjelini.³ Daljnji zaključak

² Engleski je jezik u svijetu prisutan s oko 1,5 milijardi govornika, od kojih između 329 i 400 milijuna čine izvorni govornici, oko 450 milijuna govornici engleskog kao drugoga te oko 750 milijuna govornici engleskoga kao stranog jezika. Brojke su preuzete od Crystal (2003:67 i d.), no različiti autori navode različite podatke (usp. Bauernschuster 2006:22–27.; de Cillia 2003:233 i d.; Wu 2005:71–74). Podatci se posebno razlikuju u pogledu stranojezičnih govornika, jer ne postoji konsenzus o tome od kojeg se stupnja jezičnih kompetencija nekoga kategorizira kao govornika engleskoga te prihvaća li se samo razina bliska materinskojezičnoj ili se uključuje sve razine poznavanja tog jezika. Tako British Council (1997) ima vrlo široko poimanje stranojezične kompetencije i uključuje i početnike učenja engleskog jezika (prema Crystalu 2003:68) te navodi broj od 1 milijarde govornika. Nasuprot tome, Görlach (2002:6) navodi samo 240 milijuna stranojezičnih govornika engleskoga. U svakom slučaju, engleski jezik ima najveći potencijal širenja i najveći domet među svim živim jezicima.

³ Usp. Ammon 2005:84; Bauernschuster 2006:38 i d.; Crystal 2003:110–113.

koji iz toga proizlazi jest da svatko tko želi sudjelovati na tržištu anglofonih zemalja — a njegova je moć veća od tržišne moći zemalja bilo kojeg drugog govornog područja — mora govoriti engleski jezik (Ammon 2000:869). Ako se ta preporuka primijeni na stranojezičnu nastavu u školama u Europi, zaključak je da u obrazovnom i jezično-političkom smislu u nastavu drugih jezika osim engleskoga nije potrebno ulagati vrijeme i novac, jer ti jezici nemaju potencijal širenja ili mogućnosti pristupa svjetskim tržištima i njihovu znanju u opsegu u kojem to ima engleski jezik.

Stoga će obrazovni sustavi koji podlegnu takvoj logici ponude i potražnje nastavu engleskog jezika organizirati za učenike od što ranije dobi, po mogućnosti već za predškolski uzrast. Zapostavljanje drugih stranih jezika tek je jedna od posljedica tog pristupa te će prije ili poslije doći do društvene dvojezičnosti u kojoj materinski jezik predstavlja obiteljski jezik ili jezik »familijarnog identiteta«, a engleski će biti jedini međunarodni jezik. Učenje drugih stranih jezika u toj bi konstelaciji u potpunosti nestalo ili bi postalo razlikovnom značajkom obrazovane elite.

Takvom smo diglosičnom scenariju s engleskim kao međunarodnim jezikom visokog prestiža i nacionalnim jezicima kao familijarnim jezicima s regionalnim dometom u određenoj mjeri već svjedocima. On se odražava na učenje i ponudu stranih jezika u školskom obrazovanju te isključuje druge nacionalne jezike iz sve većeg broja međunarodnih domena. Stoga je moguće da se i veliki nacionalni jezici statusno približe regionalnima (usp. npr. Lüdi 2007:133 i d.), a zagovornici tog oblika diglosije jednostavno će reći »*sorry*, no engleski jezik pokretač je globalizacije i najbolje je da se tome što prije prilagodite, jer alternativa ne postoji.«

U znanstvenoj raspravi takav se stav reflektira u smještanju drugih nacionalnih jezika u znanstvene »niše« (Skudlik 1990:215–216; Ammon 1998:176–178), a takvo se postupanje obrazlaže »kulturnim pragmatizmom« ili »kulturnim realizmom«, odnosno prilagodbom stvarnim okolnostima (Haarmann 2002:154, 167 i d.). Na engleski se s druge strane primjenjuje metafora modernizacije, koja upućuje na njegov globalni uspon u drugoj polovici 20. stoljeća. Zagovornici engleskoga ističu da je tzv. Zapadni svijet u to vrijeme sve više ovisio o prekograničnoj komunikaciji te su u svrhu političke, gospodarske i znanstvene suradnje postale neophodne supranacionalne organizacije različitih vrsta (House 2005:57). Zaključna teza iz takve perspektive glasi da je engleski kao jezik globalizacije bio i ostao neizostavan za modernizaciju našega društva (usp. Haarmann 2002:168) te se ishod »borbe jezika« čini prirodno određenim i zacrtanim.

Drugi argumenti koji podupiru ulogu engleskoga kao globalne *linguae francae* ističu s jedne strane njegovu »kulturnu neutralnost«, a s druge različitost funkcija koje ispunjavaju jezici za komunikaciju i identitetski jezici. Tako se u prvom slučaju tvrdi da je globalni engleski kulturno neutralan jer je za mnoge svoje govornike strani jezik te zato što ima zasebne, visoko diferencirane i nestabilne varijetete. Nadalje, ističe se da se engleski ne temelji na izvornojezičnim sociokulturnim normama te da stoga više nije nositelj anglo-američkih vrijednosti (House 2005:56). U drugom se slučaju pokušava ublažiti gore navedenu situaciju natjecanja između nacionalnih jezika i globalnog engleskog. Prema tome nacionalni jezici imaju, a i u budućnosti bi zadržali, funkciju identitetskih jezika, koja je po svojoj prirodi u potpunosti drugačija od komunikacijske. Identitetska se funkcija zasniva na ukorijenjenosti danih jezika u zajedničkoj povijesti i kulturi te na tisućljetnim vrijednostima i normama njihovih govornika (House 2005:58). Stoga nacionalni jezici unatoč prodiranju engleskoga u više domena — ili upravo zbog toga — nemaju konkurenciju i imaju velik potencijal preživljavanja, smatra House (2005:58). Globalni engleski kao jezik svjetske komunikacije ne može se poslužiti tim identitetskim potencijalom, pa se opstanak nacionalnih jezika i ne smatra upitnim jer su oni s engleskim komplementarni zbog svojih različitih funkcija. Fisher (2007:157) dodaje da bi širenje engleskoga zapravo išlo u prilog nezamjenjivosti nacionalnih u funkciji identitetskih jezika. Smatra da se time govornicima nacionalnih jezika omogućuje da zahtijevaju primjenu vlastitog jezika, i to kao izraz emocionalne povezanosti s vlastitom kulturom i korijenima (isto). Tako bi engleski kao međunarodna *lingua franca* drugim jezicima ostavljao dovoljno prostora, pa čak i doprinomio njihovom postojanju (isto).

Upravo to mišljenje sadrži poruke prethodno navedenih argumenata: 1. globalni engleski ispunjava neophodnu komunikacijsku funkciju u procesu globalizacije te je time opravdana njegova pozicija na vrhu svjetske komunikacije; 2. globalni engleski je transnacionalan, a ne »imperiocentričan«, jer ne prenosi anglo-američke vrijednosti i norme; 3. nacionalni jezici ostaju nezakinuti kao identitetski jezici; 4. pojednojezičenje globalne komunikacije znači gubitak domena za sve druge nacionalne jezike osim engleskoga i naposljetku njihov izostanak iz središnjih područja u znanosti, politici, gospodarstvu i društvu, a time i veliki gubitak komunikativne vrijednosti i prestiža. Ta je komunikativna cijena globalizacije nezaobilazna, a smjer razvoja nepromjenjiv.

Kritičari gore citiranih pozicija više su puta pažljivo ukazali na političke i epistemološke implikacije ovakvog jezično-političkog prikazivanja

svijeta. Njihova su uvjerenja da je živi jezik neodvojiv od svojih kulturnih, povijesnih i društvenih korijena te ga se stoga ne može preuzeti kao nacionalan odnosno de-nacionaliziran jezik koji ima samo komunikacijsku svrhu. To posebno vrijedi u kontekstu širenja i globalnog nametanja engleskog kao svjetskog jezika komunikacije, koje ide u prilog interesima jedine preostale supermoći – SAD-a –, kao i gospodarske moći zemalja engleskog govornog područja. One ciljano politički i gospodarski podržavaju širenje tog jezika i primjenjuju ga kao sredstvo upravljanja. U čvrstoj sprezi širenja jednog jezika te ekonomskih i političkih interesa jedne govorne zajednice čini se upravo naivnim reći da jezik te zajednice – pa bio okarakteriziran i kao globalan – istovremeno ne odražava i ne prenosi njene norme, vrijednosti, kategorije i motive. Upravo suprotno: nakon što je jednom preuzeo tu funkciju, globalni engleski jezik mora poslužiti kao prenositelj tih danosti kako bi u komunikativnim okvirima osigurao zahtjeve dane govorne zajednice te ih simboličkim predstavljanjem prenio u stvarnu politiku.⁴ Preduvjet za to je da se partikularne interese dugoročno predoči kao opće te ih se kao takve komunikativno proširi i produbi.⁵ Politički gledano engleski stoga ne može, pa čak ni kao svjetski jezik, biti »kulturno-neutralan« ili »de-nacionaliziran«, a ako se ipak pođe od te premise, treba znati da su tada vrijednosti i norme anglo-američkog društva pretočene u ekonomske oblike ponašanja. Oni, pak, kao eksteritorijalno ponašanje u globalnom svijetu više ne predstavljaju jednu određenu govornu zajednicu, već su znak sudjelovanja na tržištu, na kojem djeluju neovisno od te govorne zajednice:

»Engleski je kao *lingua americana* u svijetu prisutan zbog ogromnog ekonomskog, kulturnog i vojnog utjecaja SAD-a. Ako se *lingua franca* razumijeva kao kulturno neutralan i oravnopravljajući medij, onda takvo označavanje engleskoga ne sadrži samo ideološke opasnosti – već je jednostavno krivo.«⁶ (Phillipson 2009:148).

⁴ Taj je proces posebno vidljiv u trenutnoj raspravi o ideji vodilji europskog sveučilišnog prostora, u kojoj se naglašava (engl. *employability*) osposobljavanje za tržište rada te se tako pokušava odmaknuti od obrazovnih preduvjeta humboldtovski ideje sveučilišta, koja zagovara njegov kritički odmak od države i gospodarstva. Nasuprot tome promiče se ideja »poduzetničkog« sveučilišta u skladu s novom, »anglo-američkom« vodiljom svjetskog razvoja (usp. Gehrman 2006; Lenzen 2013; Müller Böling 2000). O komunikativnim posljedicama u međunarodnim znanstvenim projektima i sveučilišnim studijima pisali su Gehrman (2010:201 i d.) i Kocka 2008. Oba autora na primjeru međunarodne suradnje u istraživanju pokazuju kako jezik na kojem se projekt koordinira može utjecati na istraživačka pitanja i rezultate.

⁵ Usp. Gehrman i Knežević 2011:71; Phillipson 2009:147 i d.; Stark 2002:40 i d.

⁶ Izvorni citat: »The worldwide presence of English as a *lingua americana* is due to the massive economic, cultural and military impact of the USA. Labelling English

Jednako je problematična i tvrdnja da komunikativno osiromašenje razvoja domena neće u značajnoj mjeri utjecati na moć nacionalnih jezika u izgradnji identiteta, i to upravo jezika koji su se na temelju tih domena povijesno izgradili i iz njih crpe svoju intelektualnu djelatnu moć. »Kulturno neutralan«, a u stvarnosti nacionalno obojan engleski jezik međunarodne komunikacije djeluje upravo tako što zauzima domene koje su prije pripadale drugim jezicima, postajući nositeljem identiteta i homogenizirajući iskustva i poglede na svijet koji su jezično i kategorijski heterogeni. Time taj jezik ne samo da smanjuje komunikacijski potencijal različitih nacionalnih jezika, već jezičnim izrazom i nametnutim kategorijama smanjuje i njihov utjecaj na izgradnju i razvoj samostalnih kulturnih tradicija, identiteta i iskustava koja nisu u skladu s hegemonijalnim diskursom.⁷ Engleski kao *lingua franca* i različiti nacionalni jezici stoga ne predstavljaju samo, kako Fischer (2007:157) primjećuje, »komplementarne mogućnosti međusobnog razumijevanja«⁸, već su u višestrukoj konkurenciji u borbi za domene, oblike diskursa, izgradnju pojmova, vrijednosti, norme i poimanje svijeta.

Činjenica da ti uvidi nedostaju u argumentima za globalni engleski temeljni je problem ove rasprave. Ako se premoćni oblik globalizacije s SAD-om kao jedinom svjetskom silom i engleskim kao jezikom globalizacije prihvati kao nepromjenjiv i optimalan za komunikaciju, logičan je slijed jezično-političko prilagođavanje te i odbacivanje drugih mogućnosti kao nerealnih predodžbi »ideoloških radikala«⁹ te posljedično marginaliziranje ili slabljenje njihovih argumenata i ublažavanje razlikovanjem između komunikacijskih i identitetskih jezika (Fischer 2007).¹⁰ No, tako pojednostavljena ocjena globalizacije prikriva partikularne interese jedine preostale supermoći, koja kao svjetska hegemonijalna sila treba upravo priču o naizgled transnacionalnoj, a u suštini nacionalnoj globalizaciji (Ehlich 2006:32). Nadalje, u jezično-političkim procesima prilagodbe »nacionalni interesi hegemonijalne moći [odnosno SAD-a, *autori*] (prikazuju se) kao

as a *lingua franca*, if this is understood as a culturally neutral medium that puts everyone on an equal footing, does not merely entail ideological dangers — it is simply false.« Sve citate s engleskog i njemačkog jezika u ovom radu na hrvatski je prevela I. Rončević. Svi su izvorni citati navedeni u bilješkama.

⁷ Usp. Ehlich: 2006:33 i d.; Jakob: 2002:51 i d.; Gehrman i Knežević 2011:71 i d.

⁸ Izvorni citat: »sich ergänzende Möglichkeiten der Verständigung«.

⁹ Usp. i Haarmann 2002:153 i d.

¹⁰ Posebno je to vidljivo kod Fischer (2007:157), kada kaže da se tim razlikovanjem otklanja emocionalni naboj rasprave o ugroženoj poziciji drugih jezika naspram engleskog i usmjerava fokus na činjenično stanje.

da se nalaze izvan svega nacionalnog¹¹ (Ehlich 2006:32), odnosno partikularni su interesi predstavljeni kao interesi čovječanstva. Ta saznanja prikazuju drugu stranu jezično-političkih strategija globalizacije te dovode u pitanje povijesni proces razvoja svijeta kakav se odvija putem komunikacije na globalnom engleskome. Slika koja u tom trenutku nastaje prikazuje hegemonijalni diskurs jednog smjera, koji vodi od svjetskog društva s engleskim kao globalnim komunikacijskim jezikom i brojnim nacionalnim identitetskim jezicima različitog dometa prema društvu u kojem su svi jezici osim engleskoga »pomoćni svjetski jezici«. Nakon toga još je kraći put do poretka s jednim imperijalnim središtem i svjetskim pomoćnim društvima izvan njega. Tek supostavljanjem dviju različitih predodžbi globalizacije postaje jasna važnost debate o svjetskoj premoći engleskoga. Ne radi se samo o sociolingvističkim ili jezično-političkim pitanjima, već i o smjeru politike i društva, koji će imati velik utjecaj na opstanak ili smanjenje jezične, kulturne i društvene različitosti te na formiranje javnosti, jednakosti i demokracije, pitanja obrazovne i znanstvene politike, a kao što ćemo još vidjeti, utjecat će i na cjelokupnost spoznajnog djelovanja.

U sljedećem dijelu rada pokušat ćemo ukazati na jezično-političke alternative koncepta *English only* polazeći od ideje stvaranja Europske Unije i premise da tijek društvenog i povijesnog razvoja nije ireverzibilan. »Konstituiranjem – ili postuliranjem – svjetskog društva automatski se ujedno ne konstituira i »jezik svjetske komunikacije« kao univerzalno praktičan komunikacijski medij¹² (Wilss 2000:4), a alternative u vidu višejezičnih komunikacijskih strategija nisu ni nezamislive ni neprovedive. U pogledu aktualnog »mita o globalizaciji« veoma je važno suočiti se s okolnostima i posljedicama globalizacije te upitati na kojim mehanizmima počiva jezično-politički scenarij s engleskim kao »globalnom lingvom frankom«, tko su nositelji tog razvoja, tko od njega ima koristi i koju cijenu moraju podnijeti drugi nacionalni jezici. Oni su ti koji posljedično gube prednosti te se suočavaju s reduciranjem svojih područja djelovanja u međunarodnoj znanosti, gospodarstvu i politici. Prije svega bi trebalo razjasniti koje oblike znanja, obrazovanja, političkog djelovanja, javnosti, demokracije i društva generira jednojezični svijet u međunarodnoj komunikaciji naspram višejezičnoga te u čijem se interesu odvija promicanje takve jednojezičnosti. Koji, dakle, jezično-politički scenariji nude alter-

¹¹ Izvorni citat: »die nationalen Interessen der Hegemonialmacht als jenseits alles Nationalen stehend«.

¹² Izvorni citat: »Mit der Konstituierung – oder Postulierung – einer Weltgesellschaft ist eine »Weltverkehrssprache« als universell praktikables Kommunikationsmedium automatisch nicht mitkonstituiert.«

nativne mogućnosti razvoja? Osvrnimo se s tim u vezi na jezično-političke temelje procesa europskog ujedinjenja i Europske Unije.

2. Europske alternative

Europska je Unija utemeljena na principu jednakosti te je po svome određenju zajednica jednakih i ravnopravnih država koje su se kao višejezična zajednica obvezale zaštititi i promicati raznolikosti kultura i jezika svojih država članica.

Ova temeljna ideja »jedinstva u različitosti«, koja se provlači kroz sve ugovore EU-a od onih prvih iz vremena »zajednice šestorice« iz 1950-ih godina do danas¹³, nema samo dalekosežne političke i društvene, već i jezično-političke posljedice. Tako je EU u komunikaciji s građanima i njihovim predstavničkim tijelima, poput Europskog parlamenta, obvezana komunicirati na svim službenim jezicima država članica. Ta obveza ima još izraženije značenje u svjetlu spoznaje da se na odlukama EU-a temelji i zajedničko zakonodavstvo svih država članica koje su primjenjive na svakog građanina EU-a. Troškovi ovdje ne bi smjeli biti razlog protiv višejezičnosti jer bi time bili uzdrmani demokratski temelji EU-a poput transparentnosti odlučivanja, mogućnosti kontrole i sudjelovanja građana u procesu europskog ujedinjenja.

Bitan je to razlog zašto se svi važni dokumenti Europske Unije prevode na sve službene jezike zajednice, građani se ustanovama EU-a mogu obratiti na službenom jeziku svoje zemlje i dobiti odgovor na tome jeziku te zašto je u Europskom parlamentu na snazi potpuni jezični režim koji omogućuje primjenu svakog službenog jezika EU-a. Svaki pokušaj ograničavanja ove višejezične sveze politike i javnosti Europske Unije sužavanjem komunikacijskog odabira u korist samo jednog službenog jezika ili reduciranjem jezičnog repertoara ugrozio bi demokratske temelje te zajednice. Sudjelovanje i suoblikovanje europskog projekta od strane građana Europske Unije tada bi ovisilo o poznavanju stranih jezika te bi velik dio europske javnosti bio politički onesposobljen, a Zajednica bi na kraju zbog takvih odluka bila razjedinjena. Stoga se u obraćanju Europske komisije Europskom parlamentu u *Novoj okvirnoj strategiji za višejezičnost* iz

¹³ Tako u Osnivačkom ugovoru Europske Zajednice iz 1958. stoji da Zajednica u svrhu razvoja najkvalitetnijeg mogućeg obrazovanja podržava djelovanje država članica uz izričito poštivanje raznolikosti njihovih kultura i jezika (čl. 149) te da daje svoj doprinos razvoju kultura država članica uz očuvanje njihove nacionalne i regionalne različitosti, kao i uz istovremeno isticanje zajedničkog kulturnog nasljeđa (čl. 151) (usp. Osnivački ugovor Europske Unije – Amsterdamski ugovor, 1997., njemačka inačica).

2005. godine kaže da demokratski legitimitet i transparentnost Unije po-
čivaju na preduvjetu

»da građani i građanke mogu komunicirati s ustanovama Europske Unije i
čitati njezine zakone na svome vlastitom jeziku te sudjelovati u europskom
projektu bez jezičnih barijera. Stoga je Europska Zajednica (...) višejezična
zajednica čija je obveza objavljivati svoje uredbe na svim službenim jezici-
ma. Povrh toga su ustanove obvezne u kontaktu s građankama i građanima
koristiti službeni jezik prema njihovu odabiru.«¹⁴ (KOM 2005 596:13 i d.).

Ta osnova kulturne i jezične raznolikosti i ravnopravnosti Europske
Unije stoga ima dalekosežne posljedice za identitetsku, jezičnu i obrazov-
nu politiku. Ako je točno da će Europska Unija kao najveći europski pro-
jekt biti ostvariva i imati budućnost samo onda kada građani razviju osje-
ćaj pripadnosti i identificiraju se s ujedinjenom Europom kao duhovnom
domovinom i središtem ekonomske i političke razmjene te kulturnog stva-
ranja (Wu 2005:116 i d.), onda proces europskog ujedinjenja treba biti vo-
đen europskom svijesti o zajedništvu i spomenutim osjećajem međusob-
nog pripadanja. Takav se europski identitet može konstituirati samo uz
poštivanje osnivačkih ugovora EU-a, koji govore o susretu različitih jezi-
ka i kultura Zajednice.

Jedan je to od razloga zašto Europska Unija promovira učenje stranih
jezika te u brojnim dokumentima i preporukama potiče države članice
da u okviru obveznog obrazovanja omoguće europsku višejezičnost u
vidu učenja najmanje dvaju jezika Zajednice pored materinskog jezi-
ka učenika.¹⁵ Cilj je pritom da se ponudom nastave što više jezika pota-
kne upoznavanje i otvaranje prema drugim pogledima na svijet i drugim
kulturama. Također, smatra se da bi poticanje individualne višejezičnosti
osnažilo interkulturalni dijalog između građana i Europske Unije, što je
temelj za izgradnju svijesti o europskom zajedništvu.

Stoga se sposobnost razumijevanja drugih jezika i sporazumijevanja na
njima u brojnim dokumentima Europske Unije ističe kao »temeljna kom-
petencija europskih građana«, a jedan primjer toga je *Akcijski plan 2004 –
2006* (2003.) o poticanju učenja stranih jezika i jezičnoj raznolikosti:

»Sagraditi zajedničku kuću za život, rad i trgovinsku razmjenu znači moći

¹⁴ Izvorni citat: »dass die Bürger/innen mit ihren Organen kommunizieren, die
EU-Gesetze in ihrer eigenen Sprache lesen und ohne Sprachbarrieren am europä-
ischen Projekt mitarbeiten können müssen. Daher ist die Europäische Gemeinschaft
(....) eine multilinguale Einheit mit der Verpflichtung, ihre Rechtsvorschriften in al-
len Amtssprachen zu veröffentlichen. Darüber hinaus sind ihre Organe verpflichtet,
im Umgang mit den Bürgerinnen und Bürgern die von diesen gewählten Amtsspra-
chen zu verwenden«.

¹⁵ Usp. KOM 1995 (590); KOM 2003 (449); KOM 2005 (596); KOM 2008 (566).

se učinkovito međusobno sporazumjeti i razumjeti. Savladavanje i govorenje drugih jezika ohrabruje nas da se otvorimo drugima, njihovim kulturama i pogledima. Sposobnost razumijevanja i sporazumijevanja na drugim jezicima tvori temeljnu kompetenciju europskog građanina.«¹⁶ (KOM 2003 449:27).

Na ovoj razini izgradnje europskog identiteta nije, dakle, moguća redukcija jezične ponude u korist engleskoga kao *linguae francae* jer on ne može preuzeti identitetsku funkciju niti omogućuje interkulturno učenje. Umjesto toga, ideja jednojezičnosti uništila bi višekulturnu i višejezičnu osnovu EU-a, a time i dovela u pitanje europski projekt.¹⁷

Strateški je ova perspektiva višejezičnosti kao temelja europskog procesa ujedinjavanja opravdana istraživanjima koja potvrđuju da je tržišna konkurentnost europskih poduzeća povezana s poticanjem višejezičnosti zaposlenika odnosno da komunikacija isključivo na engleskom kao jedinom stranom jeziku i bez uključivanja drugih stranih jezika u jezični režim poduzeća predstavlja nedostatak u tržišnoj konkurentnosti na međunarodnoj razini.¹⁸ Polazeći od toga, *Intelektualna skupina za interkulturni dijalog* (Europska komisija 2008)¹⁹ govori o tome da jednojezičnost postaje sve veći problem, posebno stoga što engleski jezik u najvećem broju slučajeva dominira kao radni jezik europskih ustanova. To predstavlja problem za poboljšanje blagostanja, kao i za interkulturno razumijevanje i kulturno opravdanje europskog projekta pa Intelektualna skupina kaže sljedeće:

»Takav razvoj ne čini nam se poželjnim — jer bi se negativno odrazio na

¹⁶ Izvorni citat: »Ein gemeinsames Haus zu errichten, um darin zu leben, zu arbeiten und Handel zu treiben, bedeutet, sich die Fähigkeit anzueignen, sich effektiv miteinander zu verständigen und einander besser zu verstehen. Andere Sprachen zu erlernen und zu sprechen ermutigt uns, uns anderen, ihren Kulturen und Ansichten stärker zu öffnen. Die Fähigkeit, andere Sprachen zu verstehen und sich darin zu verständigen, bildet eine Grundkompetenz für die europäischen Bürger«.

¹⁷ To se ne odnosi na engleski kao nacionalni jezik niti na upoznavanje s engleskom ili američkom kulturom.

¹⁸ Usp. CILT (2006). Prema tome istraživanju moguće je da europska poduzeća gube brojne poslovne dogovore zbog nedovoljnog poznavanja stranih jezika. Procjenjuje se da oko 11% malih i srednjih poduzeća orijentiranih na izvoz izgubi neke poslove zbog komunikacijskih prepreka na stranim jezicima.

¹⁹ Skupina intelektualaca okupljena od Europske komisije imala je zadatak razraditi prijedloge o utjecaju višejezičnosti na europsku integraciju i interkulturni dijalog. Prijedlozi su navedeni u dokumentu *Eine lohnende Herausforderung. Wie die Mehrsprachigkeit zur Konsolidierung Europas beitragen kann* [Vrijedan izazov. Kako višejezičnost može pridonijeti konsolidiranju Europe] (Europska komisija 2008).

gospodarske i strateške interese kontinenta, kao i na interese svih građana bez obzira na njihov materinski jezik te stoga što bi to bilo suprotno duhu europskog projekta (...). Poštivati našu jezičnu raznolikost ne znači samo obazirati se na povijesno opravdanu kulturnu stvarnost. Poštivanje te jezične raznolikosti nije ništa manje nego temelj europske misli nastale iz ruševina konflikata koji su obilježili devetnaesto i prvu polovicu dvadesetog stoljeća.«²⁰ (Europska komisija 2008:5 i d.).

Režim radnih jezika u organima EU-a naizgled je u suprotnosti s gore rečenim jer je u administraciji neophodno reduciranje službenih u funkciji radnih jezika. Hijerarhijski odabir samo nekih službenih jezika u funkciji radnih jezika u demokratskom je i političkom smislu upitne legitimnosti jer onemogućuje primjenu principa Europske Unije o jezičnoj jednakosti. Ipak, u svrhu učinkovitosti drugačije se rješenje ne čini mogućim,²¹ a kako bi se unatoč tome barem implicitno održao princip jednakosti, EU ovaj odabir prepušta svojim tijelima. Temelj za to je *Uredba br. 1 o uređivanju jezičnog pitanja za Europsku gospodarsku zajednicu iz 1958. (Verordnung Nr. 1 zur Regelung der Sprachenfrage für die Europäische Wirtschaftsgemeinschaft)*, koja je na snazi do danas te nakon svakog proširenja obuhvaća i nove službene jezike EU-a. Taj dokument ne razlikuje službene od radnih jezika, pa tako svaki službeni jezik Zajednice može postati i jednim od radnih jezika tijela EU-a. Stoga Uredba ne sadrži preporuke za pojedine, službene jezike u funkciji radnih, već tijelima Zajednice prepušta da o tome odluče pragmatički i prema načelu učinkovitosti.

Trenutno se u radu tijela EU-a primjenjuje pet radnih jezika — engleski, francuski, njemački, talijanski i španjolski —, a njihova je konkretna zastupljenost različita. U radu povjerenstava dominiraju engleski, francuski i njemački, pri čemu se engleski i francuski rabe češće nego njemački, a engleski je zapravo prevladavajući radni jezik, koji prodire u sve više domena drugih radnih jezika.

²⁰ Izvorni citat: »Eine derartige Entwicklung erscheint uns nicht wünschenswert — weil sie sich auf die wirtschaftlichen und strategischen Interessen des Kontinents ebenso negativ auswirken würde wie auf die Interessen aller Bürger, gleich welcher Muttersprache, und weil sie dem Geist des europäischen Projekts zuwiderlaufen würde (...). Unsere Sprachenvielfalt zu achten heißt nicht nur, einer geschichtlich begründeten kulturellen Realität Rechnung zu tragen. Die Achtung dieser Sprachenvielfalt ist nicht weniger als das Fundament des europäischen Gedankens, wie er den Trümmern der Konflikte entstieg ist, von denen das 19. und die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts geprägt wurden.«

²¹ Wu (2005: 126) ovaj nesrazmjer opisuje kao »problem demokracije i učinkovitosti« Europske Unije, koji je najveći izazov njenog jezičnog režima. Zbog unaprijed postavljenog jezičnog problema svako je rješenje kontraproduktivno, jer se njime može dati prednost samo jednom od dvaju navedenih načela (isto).

Režim radnih jezika već neko vrijeme nalazi se u središtu jezično-političkih rasprava u Europskoj Uniji. Prijeporno je pitanje o pozicioniranju engleskoga kao jedinog naspram mogućnosti poboljšanja pozicije drugih radnih jezika, prije svega njemačkoga kao jezika s najvećim brojem izvornih govornika u Europskoj Uniji. Ta rasprava nije aktualna samo zbog mogućnosti povećanja učinkovitosti i smanjenja troškova odabirom nekog jezičnog režima, nego i stoga što radna funkcija službenih jezika donosi status, moć i mogućnost političkog utjecaja. Tako status engleskoga ne povećava samo njegovu potražnju, već mu omogućuje usmjeravanje komunikacijskih tokova i promicanje koncepata, ideja i organizacijskih principa anglo-saksonskog govornog područja u Europskoj Uniji, a izvorni govornici toga jezika u prednosti su pri zapošljavanju u njezinim tijelima.²²

Prijedlozi da se nešto učini kako bi se promijenio tijek takva razvoja i održao višejezični režim radnih jezika u tijelima EU-a dolaze prije svega s francuske i njemačke strane te im je cilj promijeniti režim kako bi se pojačao utjecaj njihovih jezika. Odmak od načela selektivne višejezičnosti u radu tijela EU-a u korist engleskoga kao jedinog radnog jezika rezultirao bi većom učinkovitosti, no uz cijenu značajnog gubitka demokratske legitimnosti te bi institucionalna jednojezičnost u Europskoj Uniji prije ili poslije dovela u pitanje cijeli proces europskog ujedinjenja. To znači da je i na ovoj razini višejezičnost poželjan jezično-politički scenarij, čak i ako bi to bio selektivno višejezični režim umanjene demokratske vrijednosti budući da nije utvrđeno zašto neki službeni jezici imaju, a drugi nemaju pravo postati i ostati radnim jezicima EU-a.

Toliko o jezično-političkom diskursu EU-a. Engleski ovdje ima značajnu ulogu, no utjecaj i razmjer njegova djelovanja kao globalnog jezika za komunikaciju znatno ograničava opću višejezičnost i multikulturalnost europskog integracijskog procesa. Potpuno drugačiji jezično-politički scenarij odvija se u području znanosti i istraživačkog rada, posebno u području znanstvenog publiciranja.

²² O utjecaju engleskojezične politike i jezične industrije na nametanje i širenje engleskog kao radnog jezika u tijelima EU-a usp. npr. Ammon (2007:103 i d.), Bliessner (2002:210–212), van Parijs (2013:182 i d.), Stark (2002:44 i d.) i Weber (2009:43).

3. Pojednojezičenje znanosti

Područje znanosti i istraživačkog rada može poslužiti kao reprezentativan primjer za analizu jezično-političkog smjera Europe. Prvi je razlog tomu uznapređovalost jednojezičnosti s engleskim jezikom te premoć tog jezika u brojnim znanstvenim domenama na međunarodnoj i nacionalnim razinama. Drugi je razlog taj što upravljati strujama znanja, informacija i komunikacije u tzv. »društvima znanja« znači posjedovati odlučujući gospodarski i društveni resurs moći.

Može li se jednojezičnost znanstvenog komuniciranja preusmjeriti ili zaustaviti, ili je to prirodan razvoj nepromjenjiva smjera s anglofonom međunarodnom znanosti kao krajnjim rezultatom? Nadalje, koji je učinak takve znanstvene jednojezičnosti za projekt europskog ujedinjenja? Pogledajmo prvo što pokazuju istraživanja.

3.1 Promjena jezičnog režima

Kao što prije svega potvrđuju istraživanja Ammona²³ i Skudlik (1990), u području prirodnih i tehničkih znanosti, ekonomije i medicine u posljednjim je desetljećima praktički došlo do zamjene jezika s drastičnim smanjenjem udjela nacionalnih jezika te je Ammon još 1998. godine postavio pitanje je li njemački još uvijek međunarodni jezik znanosti. Iznimku u anglofonoj dominaciji komunikacije u znanosti čine neka humanistička i društvenoznanstvena polja, koja slove kao »jezično uvjetovana« te su zbog svoje usmjerenosti na kulturna i društvena pitanja još uvijek vezana za jezike zajednica u okviru kojih djeluju. Tako se za razliku od prirodnih ili tehničkih disciplina, čiji su jezični izrazi formalizirani, u humanističkim i društvenim znanostima još uvelike koriste nacionalni jezici, no i tamo se bilježi preusmjeravanje na engleski jezik.

Situaciju u Hrvatskoj analizirala je Rončević (2013) u obuhvatnom empirijskom istraživanju o jezicima u hrvatskim znanstvenim časopisima u posljednjih 100 godina te je utvrdila slične razvojne linije poput onih koje dokumentira Ammon.²⁴ Povijesno višejezičan znanstveni prostor s njemačkim kao jednim od vodećih znanstvenih jezika trenutno se u prirodnim i biomedicinskim časopisima odlikuje jednojezičnom praksom s en-

²³ V. npr. 1998, 2001, 2005, 2008.

²⁴ Rončevićino (2013) istraživanje prvo je empirijsko istraživanje o višejezičnosti u hrvatskom znanstvenom sustavu. Njime je obuhvaćena analiza aktualnih obrazovno-političkih dokumenata koji se tiču jezične politike na hrvatskim sveučilištima, analiza razvoja jezične politike u znanstvenim časopisima u Hrvatskoj kroz posljednjih sto godina te analiza mišljenja i jezičnog habitusa istraživača djelatnih u nastavi na hrvatskim sveučilištima.

gleskim kao osnovnim jezikom, na kojem su pisani članci i sažetci, kao i citirani izvori. U društvenom i humanističkom području hrvatski je jezik bio i ostao vodeći jezik znanstvenih članaka, no u pogledu jezika citiranih izvora časopisi se znatno razlikuju: u humanističkom području većina citiranih izvora pisana je na hrvatskom jeziku, dok se u društvenoznanstvenoj skupini većinom citiraju izvori pisani na engleskome. Iako su sažetci radova u obama znanstvenim područjima pisani na nekoliko jezika, primjena engleskoga kao jezika znanosti dovela je do osiromašenja jezičnog repertoara (Rončević 2013:90–106). Jezici poput francuskoga, talijanskoga i ruskoga danas više uopće nisu zastupljeni u hrvatskim znanstvenim časopisima ili su, kako vrijedi za humanističko područje, prisutni u vrlo maloj mjeri. Jedini aspekt u kojem je status nekog stranog jezika osim engleskoga jači nego što je bio u prošlosti u okviru hrvatskih znanstvenih časopisa, sažetci su u društvenoznanstvenom području, gdje je, naime, nje-mački jezik zadržao vodeću ulogu (isto).

Ovi rezultati uvelike se podudaraju s međunarodnim tendencijama, koje pokazuju da jezično uvjetovane znanosti još uvijek predstavljaju utočište nacionalnih i drugih jezika osim engleskoga, no i one se okreću tom dominantnome jeziku publiciranja. Kao što je već napomenuto, u Hrvatskoj to zasad vrijedi za publikacije društvenog, no ne i humanističkog područja.

Iz perspektive pojedinačnih znanstvenika, objavljivanje na engleskome osigurava više potencijalnih čitatelja i veću brzinu razmjene informacija i recipiranosti te su to razlozi zašto su mnogi članovi akademske zajednice pobornici jednojezične znanosti. Jedan zajednički jezik čini ih sudionicima u globalnoj i globaliziranoj anglofonoj znanstvenoj zajednici te im daje pristup najvećem tržištu znanstvenih publikacija na svijetu — američkome. Tako se dolazi do jednostavne jednadžbe koja pokazuje uzročno-posljedičnu vezu između jezika i percipirane procjene kvalitete i konkurentnosti istraživačkog rada: ono što se priopćava na engleskome izjednačeno je s međunarodnim, konkurentnim, suvremenim, svjetskim te visokom znanstvenom kvalitetom, a istraživanja na nacionalnim jezicima ograničenog su dometa te su percipirana kao manje konkurentna, slabije znanstvene kvalitete, provincijalna i bez poveznice s međunarodnom znanosti. Činjenica da se ovom jednadžbom dovodi u pitanje budućnost povijesno višjezične europske znanstvene zajednice jednako se prihvaća kao što se pristaje i na osiromašenje vlastitoga znanstvenog jezika i opadanje njegove vrijednosti u znanosti.

Posljednji navedeni aspekt posebno upućuje na to da zamjena svih jezika engleskim u međunarodnoj komunikaciji ne donosi samo prednosti,

već ima mnogo manjkavosti. Treba uvidjeti da nastaju jezične asimetrije, koje nacionalne jezike dovode u podređeni položaj naspram engleskoga u međunarodnoj znanosti te uspostavljaju i održavaju strukturne i kulturne nejednakosti²⁵ stvaranjem hijerarhije u kojoj je anglofona govorna zajednica na vrhu, a sve druge nalaze se ispod nje. Također, jačanje dominantne kulture rezultira time da paradigme, teorije i svjetonazori vodeće jezične zajednice postanu globalnim idejama vodiljama. Što je jača asimetrija između jezika, to je veća mogućnost prelaska na jednojezičnost s dominantnim jezikom,²⁶ a time i veća spremnost na prihvaćanje ideja dominantne jezične zajednice i orijentiranje prema njima.

Obrisi jednog takvog hegemonijalnog projekta u znanstvenoj komunikaciji vođenog iz SAD-a posebno su vidljivi na primjeru sustava faktora odjeka (engl. *Journal Impact Factor*), trenutno najvažnijeg instrumenta hijerarhizacije znanstvenih kultura i upravljanja znanstvenom spoznajom.

3.2 Hegemonijalni projekt znanstvenoga: faktor odjeka

Faktor odjeka privatni je gospodarski model američkoga medijskog koncerna *Thomson Reuters*, a temelji se na citatnim podatkovnim bazama za znanstvene časopise. Stvoren je prema ideji da se znanstveni utjecaj nekog časopisa unutar danog područja može izračunati te dobiti indikator učestalosti citiranja članaka nekog časopisa u drugim stručnim časopisima te se taj indeks prvotno koristio samo za nabavu stručnih časopisa. Za određivanje faktora odjeka uzimaju se u obzir godišnja izdanja pojedinog

²⁵ Phillipson (1992) ovo naziva »lingvističkim imperijalizmom«: »Radna definicija engleskog jezičnog imperijalizma jest ta da dominaciju engleskoga nameće i održava poredak i kontinuirana rekonstitucija strukturnih i kulturnih nejednakosti između engleskoga i drugih jezika. Strukturno se ovdje u širokom smislu odnosi na materijalno vlasništvo (primjerice institucije, financijska sredstva) i kulturno, nematerijalno ili ideološko vlasništvo (primjerice, stavove, pedagoške principe). Engleski jezični imperijalizam jedan je od primjera lingvicizma, koji se definira kao »ideologije, strukture i prakse primjenjivane za legitimiranje, postizanje i reproduciranje nejednake podjele moći i resursa (kako materijalnih, tako i nematerijalnih) između skupina određenih na temelju jezika.« (Phillipson 1992:47). [»A working definition of English linguistic imperialism is that the dominance of English is asserted and maintained by the establishment and continuous reconstitution of structural and cultural inequalities between English and other languages. Here structural refers broadly to material properties (for example, institutions, financial allocations) and cultural to immaterial or ideological properties (for example, attitudes, pedagogic principles). English linguistic imperialism is one example of linguicism, which is defined as ,ideologies, structures and practices which are used to legitimate, effectuate, and reproduce an unequal division of power and resources (both material and immaterial) between groups which are defined on the basis of language'.«]

²⁶ Usp. Hamel 2008:36.

znanstvenog časopisa iz razdoblja od dvije godine te njegova citiranost u godini nakon izdanja. Prema podatcima *Web of Science* (2014), citatne podatkovne baze trenutno obuhvaćaju oko 11400 znanstvenih časopisa, od čega više od 8400 časopisa u području medicine, prirodnih znanosti, tehnike (*Science Edition*) i oko 3000 časopisa u području društvenih i humanističkih znanosti (*Social Sciences Edition*).

Ako usporedimo međunarodnu obuhvatnost Thomson Reutersovih citatnih baza sa svjetskom znanstvenom produkcijom u stvarnosti, možemo uvidjeti sljedeće: 1. u citatnim bazama očigledna je dominacija engleskog jezika. To posebno vrijedi za sjevernoameričke časopise, dok su neanglofoni europski časopisi značajno, a časopisi iz malih govornih zajednica izuzetno podzastupljeni; 2. područja pojedinih struka veoma su različito zastupljena: medicina i prirodne znanosti široko su obuhvaćene, dok su društvene i humanističke znanosti zastupljene znatno manje; 3. baze podataka obuhvaćaju samo mali dio svjetski publiciranih znanstvenih časopisa te različita mjerenja pokazuju da taj udio iznosi između 8% i 10%;²⁷ 4. bazama podataka obuhvaćeni su isključivo engleskojezični časopisi s tzv. *peer review* recenzijom, a fokus je na časopisima koji na tom jeziku objavljuju cjelokupne tekstove ili barem bibliografske podatke. Nasuprot tome, za izračun faktora odjeka ne uzimaju se u obzir monografije, poglavlja u knjigama, zbornici stručnih skupova, članci iz leksikona, udžbenici ili časopisi koji su za mnoga znanstvena područja relevantni, ali su recenzirani u postupku koji nije tzv. *peer review*. Ovo selektivno sužavanje znanstvenog djelokruga i zasnivanje na anglofonoj komunikaciji ima dalekosežne posljedice koje su uslijed izgradnje hegemonijalnih struktura značajne u pogledu kontrole i određivanja smjera znanstvenog istraživanja.

Sažeto rečeno, faktor odjeka statistička je vrijednost za mjerenje učestalosti citiranja nekog časopisa u određenom vremenskom intervalu. Taj indeks ne može pokazati zašto se neki rad češće, rjeđe ili uopće ne citira, niti daje iskaz o sadržaju, spoznajnom doprinosu i kvaliteti danog rada. I sam statistički izračun daje tek privid objektivnog stanja, jer su podatci na kojima se temelji podložni iskrivljavanju i manipulaciji, što je mnogo puta dokumentirano.²⁸ Uzrok netočnosti podataka najčešće je statistički kriva po-

²⁷ Polazište za izračun udjela u znanstvenim i stručnim časopisima objavljenima u svijetu je ukupan broj od 100.000 do 130.000 časopisa. Procjene su različite, pa tako Bloch i Walter (2001:564) navode brojku od 100.000 svjetski dostupnih časopisa, a Mocikat (2009:101) govori o brojkama od 100.000 do 130.000. Marx i Bornmann (2012:52) smatraju da je u bazama podataka za izračun faktora odjeka zastupljeno 10% svjetskih znanstvenih i stručnih časopisa, a Kannig (2010:336) smatra da taj udio iznosi tek 8%.

²⁸ Usp. npr. Fröhlich 2003; Heidenkummer 2013; Kanning 2010; Marx – Bornmann 2012; Montada 1998.

djela, pa u pravilu postoji samo mali broj znanstvenih radova s najvećim brojem citata. Mnogi drugi članci stoga se (skoro) uopće ne uzimaju u obzir, pa ubrajanje nekog rada iz nekog časopisa s visokim faktorom odjeka još uvijek ne govori o njegovu stvarnom odjeku.²⁹

Već sada postaje jasno da faktor odjeka može samo djelomično poslužiti kao iskaz stvarnog utjecaja nekog časopisa u danome znanstvenom području ili polju. O kvaliteti časopisa, odnosno kvaliteti radova objavljenih u njima taj broj ne može dati zadovoljavajući odgovor, a »kao mjera kvalitete rada pojedinačnih istraživača u potpunosti je neprikladan« (Kanning 2010:337).³⁰ Unatoč tome, faktor odjeka koristi se i kao podloga za ocjenu časopisa i znanstvene djelatnosti pojedinačnih znanstvenika i istraživačkih institucija. Simbolička vrijednost koju on dobiva kada se koristi kao mjera znanstvene kvalitete temelj je za povećavanje već postojeće asimetrije između engleskoga kao svjetskog jezika znanosti s jedne i svih drugih jezika s druge strane te za sustav hegemonijalnog upravljanja znanosti, u kojem nacionalni jezici gube funkciju priopćavanja ičega važnoga za međunarodnu znanstvenu zajednicu. Pogledajmo stoga поближе kakav znanstveno-jezični scenarij proizlazi iz primjene faktora odjeka.

Usporedba tog indeksa primijenjenog na engleskojezične časopise i časopise na drugim jezicima pokazuje da je on višestruko veći za prethodnu nego za potonju skupinu. Razlog tome je jezična politika Thomson Reutersovih citatnih podatkovnih baza, raširenost anglofonog tržišta znanstvenih časopisa, primjena engleskoga kao dominantnog jezika znanosti te globalna recipiranost i citiranost koja iz toga proizlazi. Isto još više vrijedi za američke znanstvene časopise, koji imaju dodatnu korist od najvećeg integriranog tržišta publikacija na svijetu, veličine i razgranatosti američkog znanstvenog sustava i globalne tržišne moći SAD-a. Tako Münch (2011:174) izračunava da razlika između faktora odjeka američkih i njemačkih društvenoznanstvenih časopisa na temelju različitih tržišnih čimbenika iznosi osam jedinica, odnosno da američki časopisi imaju osam puta veći faktor odjeka od njemačkih. Ako se taj statistički učinak in-

²⁹ Frey i Osterloh (2013:4) u tom smislu govore i o »priljepcima« (»Trittbrettfahrer«), onima koji se »šlepaju« na račun drugih. Taj se izraz odnosi na radove koji su objavljeni u časopisima s visokim faktorom odjeka, ali uopće nisu ili su tek rijetko citirani, no unatoč tome imaju korist od izračunatog faktora odjeka danog časopisa. Kao primjer navode časopis *Nature*, u kojem je 89% faktora odjeka za 2004. godinu izračunato na temelju 25% radova objavljenih te godine u tome časopisu. »Samo u ovoj godini jedan je rad o genomu miševa citiran preko 1000 puta, a najveći broj drugih radova citiran je manje od 20 puta« (3).

³⁰ Izvorni citat: »Als Leistungsmaß für einzelne Wissenschaftler ist er gänzlich ungeeignet« (Kanning 2010:337).

terpretira kao dokaz kvalitete, a ne kao nedopušteno pretakanje kvantitativno mjereno recipiranja i citiranja u kvalitativnu potvrdu, dolazi se do zaključka da faktor odjeka nekog američkog časopisa znači i njegovu veću znanstvenu kvalitetu naspram nekog drugog, neameričkoga. Tako legitimiran kao pokazatelj kvalitete znanstvenog djelovanja ovaj indeks ne predstavlja samo ono što je statistički mjerljivo, već i znanstvenu izvrsnost i premoć.

Na taj su način postavljena dva bitna temelja za izgradnju hegemonijalnih znanstvenih struktura na engleskom jeziku. S jedne strane u skupini visoko rangiranih časopisa vrlo je jasna dominacija anglosaksonskih, prije svega američkih publikacija. S druge strane, koordinate u istraživačkom radu i karijeri mijenjaju se čim se znanstvene časopise kategorizira prema njihovome faktoru odjeka u one prve, druge ili treće klase te kada se ta rang-lista koristi kao kriterij za ocjenu znanstvene izvrsnosti pojedinih znanstvenika. Rezultat su toga uvjeti zapošljavanja u kojima razlike u osobnom faktoru odjeka postaju statusnima i bivaju značajnim kriterijem znanstvenog ugleda i karijere. Takav sustav prisiljava na promjene u načinu rada i pristupu radu onih znanstvenika koji prihvaćaju važnost tako mjerljivih istraživanja te će sukladno tome prilagođavati svoj znanstveni plan, i to na sljedeći način:

Orijentirat će se prema časopisima sa što većim faktorom odjeka, što znači da će dati prednost časopisima na engleskom jeziku, a prije svega američkima.

Izbjegavat će ili će vrlo selektivno raditi na znanstvenim formama koje nisu obuhvaćene faktorom odjeka, poput monografija, zbornika, udžbenika ili stručnih časopisa.

Istraživački će rad usmjeriti strateški s ciljem postizanja većeg vlastitog faktora odjeka, što znači ekstrinzičku uvjetovanost istraživačkog rada s ciljem da uloženo iskoriste na optimalan način. Tako izostaje intrinzička želja za spoznajom kao primarna motivacija u istraživanju.

Naposljetku, istraživači će napustiti nacionalni jezik u znanstvenoj komunikaciji, budući da on u okviru međunarodnih rang-lista i istraživačkog rada uvjetovanog faktorom odjeka predstavlja sve veću prepreku u karijeri.

Iako je ovo prebacivanje na engleski "dragovoljno", ono je ipak i uvjetovano od strane međunarodno rangiranih sveučilišta, koja žele povećati svoju tržišnu vrijednost te razvijaju istraživačka područja prikladna za faktor odjeka, a zanemaruju ostala.

Sljedeći korak u izgradnji hegemonijalne prevlasti nad nekim znan-

stvenim poljem vidljiv je u tome što faktor odjeka i rang-liste s engleskojezičnim, posebno američkim publikacijama, utječu na promjenu poimanja *međunarodnoga*. Dok je u europskoj obrazovnoj tradiciji znanost smatrana međunarodnom ako su recipirani izvori izvan vlastite jezične zajednice, ovaj kriterij ne vrijedi za visoko rangirane američke znanstvene časopise. Onaj tko je u posjedu engleskojezičnog znanja izvozi znanje, a da prethodno nije usvojio i spoznao iz drugih kultura te one postaju marginalne za razvoj svijeta kakvim ga vidi centar moći. Drugi jezici više ne sudjeluju u stvaranju svjetskog znanja, a upravo se to odražava u citatima vodećih američkih znanstvenih časopisa, što u svojim istraživanjima potvrđuju Münch (2011) i Laux (2008).

Münch je usporedio udjele citata u po dvama vodećim američkim i njemačkim društvenoznanstvenim časopisima iz 2008. godine (2011:133 i d.). Rezultati su pokazali da u ukupnom broju citiranih izvora u *American Journal of Sociology* (AJS) i *American Sociological Review* (ASR) udio citata iz anglo-američkog govornog područja iznosi između 90 i 100%. Nasuprot tome, u *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* (KZSS) i *Zeitschrift für Soziologie* (ZfS) za istu godinu udio citata koji nisu na njemačkome jeziku iznosi 40 do 70%, a pretežno obuhvaća izvore američkog podrijetla. Do sličnog rezultata dolazi Laux (2008) za polje geografije, pa tako u istraživanju geografskih časopisa *Transactions of the Institute of British Geographers* i *Annals of the Association of American Geographers*, koji se prema faktoru odjeka za 2007. godinu nalaze na prvom i petom mjestu, zaključuje da stranojezični izvori skoro uopće nisu zastupljeni: u prvoj je publikaciji njihov udio 5,7%, a u drugoj 5,6%, što nikako ne predstavlja stvarnu internacionalizaciju (Laux 2008:2).

Promatrano iz perspektive hegemonijalnog moćnika, slijed i svrha ovog procesa logični su: svjetsko znanje konstituira se na engleskome i prilagođava citatnim bazama i sustavima rangiranja za potrebe onoga tko upravlja i ima moć. Prividnom jezičnom i kulturnom denacionalizacijom te anglofono utemeljenom globalizacijom provodi se kontrolirano upravljanje znanosti. Globalizacija znanosti sada je nova metafora međunarodnoga, a zapravo se radi o prilagodbi anglofonij kao svjetski dominantnoj znanstvenoj kulturi. Ako to pretočimo u citiranost, radi se o usvajanju i citiranju engleskojezičnih, pretežno američkih izvora, jer oni predstavljaju svjetsko znanje i omogućuju uključivanje u visoko rangirane američke stručne časopise te time sugeriraju i učlanjenje u "svjetsku ligu" globalne znanosti. No, to je zapravo varka. Imperijalna logika vladanja ne uklanja razlike između centra i periferije, već ih u najboljem slučaju ublažava. Izuzev nekolicine istraživača koji se nalaze "na samom vrhu", velika većina

onih okrenutih paradigama, teorijama i konceptima vladajućeg, koji napuštaju znanstvenu bazu utemeljenu na vlastitoj kulturi i vlastitome jeziku, ostaju drugi izbor čak i kada se iz “nazadnoga” i “provincijalnog” nacionalnojezičnog okruženja istaknu kao nositelji “međunarodne” znanosti. Ehlich (2006:33) taj proces oprimjeruje velikim njemačkim znanstvenim društvima koja potiču napuštanje vlastitoga jezika očekujući da će hegemonijalnome pogonu i dalje ostati zanimljiva ako mu se prilagode. Pritom ne osvješćuju ili ne žele znati da tako dolaze u dvostruko slabiju poziciju jer se s jedne strane potvrđuju kao drugi izbor u usporedbi s »primus inter impares«, a s druge se strane pretvaraju u servis koji isporučuje svoje usluge te je zanimljiv tek ako može zadovoljiti visoke kriterije koje je donedavno bio u stanju ispuniti upravo na temelju svoga samostalnog razvoja (isto).

Dosljednom argumentacijom na kraju dolazimo do neprobojnog sustava hegemonijalno osmišljene znanosti, u kojem se »znanje promišlja još samo na jednome, anglo-američkome jeziku«³¹ (Jacob 2002:52). Takav sustav, koji internacionalizaciju zamišlja skoro isključivo iz perspektive centra i uspijeva vlastite standarde predstaviti kao međunarodne, cijelome ih svijetu nametnuti i putem njih dominirati i restrukturirati druge znanstvene kulture, izraz je »aktivnog kolonijalnog ophođenja prema (njima) putem engleskojezične znanosti«³² (Trabant 2012:107) i vodi »kolonijalizaciji nacionalnih kultura provedbom hegemonijalne moći«³³ (Münch 2011:133).

Je li engleski, dakle, *lingua franca* današnje znanosti kao što je to za europsku znanost nekoć bio srednjovjekovni latinski? Kada se govori o statusu engleskoga kao *linguae francae* i ulozi latinskoga kao njegova povijesnog prethodnika, nastoji se dati potvrđan odgovor na gore postavljeno pitanje. No, u okviru znanstvenojezičnog hegemonijalnog projekta SAD-a engleski ima status univerzalnog jezika koji zamjenjuje druge, a ne status *linguae francae*, koja omogućuje komunikaciju između govornika različitih jezika. Iako je status engleskoga u funkciji *linguae francae* preduvjet da on kao univerzalni jezik preuzme globalne funkcije upravljanja, to nije cilj uspostave njegove hegemonijalne funkcije u znanstvenom djelovanju. Stoga je navođenje latinskoga kao povijesno ostvarenog primjera znanstvene *linguae francae* na koju se današnji engleski može nadovezati u jezičnom i po-

³¹ Izvorni citat: »nur noch eine Sprache, das Anglo-Amerikanische, das Wissen denkt«.

³² Izvorni citat: »eine aktive kolonialistische Behandlung anderer Wissenschaftskulturen durch die englischsprachige Wissenschaft«.

³³ Izvorni citat: »zur Kolonialisierung nationaler Kulturen durch die eine Hegemonialmacht«.

vijesnom smislu krivo. S jedne strane latinski jezik nikada nije bio *lingua franca* u postantičkoj Europi, već je bio »visoko ekskluzivan i visoko razrađen poseban jezik za niz posebnih diskursa s izuzetno krutim pravilima pristupa za malobrojne«³⁴ (Strohschneider 2007:43). S druge strane, latinski i engleski imaju sasvim različite razvojne putanje. Dok su vernakulari morali izboriti svoje pravo na sudjelovanje u znanosti kroz dug povijesni proces protiv dominirajućeg latinskoga, današnji engleski potiskuje te, danas visoko razvijene znanstvene jezike i vodi njihovu osiromašnju, zbog čega znanost gubi kontakt s javnošću i sve više se obraća stranojezičnim elitama, slično kao u predprosvjetiteljsko doba.

Takav je slijed događaja upravo suprotan onome što je cilj europskoga projekta višejezične i višekulturne zajednice. Pojam *lingua franca* u stvarnosti ima ideološku funkciju prikrivanja da je današnji engleski kao svjetski jezik znanosti dio hegemonijalnog projekta te da proces anglofonog razvoja međunarodne komunikacije ima kulturno-imperijalističke obrise (Jacob 2002:52). Cilj uporabe toga pojma jezično je prilagođavanje i homogeniziranje te sudjelovanje u znanstvenome procesu na način suprotan ideji jezične ravnopravnosti na kojoj se zasniva europski projekt.

4. Mogućnosti višejezične europske znanosti

Time smo došli do jednog od temeljnih pitanja ovog rada, o tome koliko se proces pojednojezičenja u znanosti još može promijeniti ili zaustaviti te kakav je odnos između njega i uspješnosti europskoga projekta.

Očito je da se europsku jezičnu raznolikost kao jednu od osnovnih identifikacijskih oznaka europskog ujedinjenja dugoročno ne može održati i poticati ako se u području koje je za društveni razvoj središnje, a to su znanost i istraživanje, upravo ta raznolikost briše te zamjenjuje jednim jezikom — engleskim. Izglednije je tada da će dosljedno pojednojezičenje znanstvene komunikacije dovesti do prepreka u europskome projektu kakav danas poznajemo, a to bi moglo značiti i njegov kraj.

U tom kontekstu još je veća važnost traženja alternativa i postavljanja pitanja o posljedicama pojednojezičenja u znanosti za nacionalne i regionalne jezike, budući da se tu ne radi samo o pitanjima znanstvenog komuniciranja, već i o pitanjima društvenoga razvoja. U svezi s time navodimo pet mogućih posljedica jednojezičnosti koje su predmet trenutne rasprave u znanosti, stavljajući pritom naglasak na različite aspekte:

³⁴ Izvorni citat: »die hochexklusive, hochelaborierte Spezialsprache für eine Reihe von Spezialdiskursen mit extrem rigiden Zugänglichkeitsregeln für sehr wenige«.

1. Gubitak višejezičnosti u znanosti dugoročno će dovesti do osiromašanja znanstveno prihvaćenog znanja, a to se posebno odnosi na »jezično uvjetovana« znanstvena polja. Jezici nisu sustavi znakova poput drugih, već su instrumenti spoznaje, što najviše dolazi do izražaja upravo u »jezično uvjetovanim« znanstvenim poljima, no primjerice i u društvenim znanostima poput ekonomije i psihologije, ali i u prirodnoznanstvenom području.³⁵ Izgradnja pojmova i kategorija te formiranje argumenata u »jezično određenim« znanostima vezani su za povijesna iskustva i društvene rasprave. Dio su kulturnog sjećanja pojedinačnih govornih zajednica, na kojem se temelji njihov značaj i inovacijska moć. Stoga je svaki gubi-

³⁵ Mocikat (2013:2) upućuje na to da »mišljenje neuvjetovano od jezika« ne postoji ni u prirodnim znanostima te da u procesima tumačenja podataka, formiranja hipoteza i izgradnje teorija odlučujuću ulogu imaju prirodni jezici, kao u humanističkim znanostima: »Cilj prirodnih znanosti može biti samo konstruiranje teorija. One nisu odraz objektivno spoznavane ›stvarnosti‹, već postoje samo u našim umovima. Stoga prirodne znanosti mogu – poput humanističkih znanosti (Geistes- und Kulturwissenschaften) – ponuditi samo tumačenje stvarnosti (...) Stvaran kreativni čin istraživača nije promatranje i mjerenje, već formuliranje hipoteza, koje se u koraku nakon toga može empirijski ispitati. Generiranje hipoteza diskurzivan je proces vođen jezičnim slikama. Za istraživača pritom posebnu ulogu ima njegov materinski jezik, budući da za preciziranje spoznaja do kojih dolazimo intuicijom ili analogijom trebamo opsežnu semantičku mrežu, kao i svijest o kulturno-povijesnom naboju riječi. Netočna je tvrdnja da je zbog rastuće važnosti vizualnih postupaka u mnogim istraživačkim područjima ili zbog primjene teorijskih jezika poput formalnog jezika matematike ili kemije znanost neovisna od prirodnog jezika. Proizvodi slikovnog prikaza ipak su artefakti čija se interpretaciju mora izboriti – i to na svakodnevnom jeziku.« [»Dass es auch in den Naturwissenschaften kein »sprachfreies Denken« gibt, sondern in Prozessen der Interpretation von Daten, der Hypothesengenerierung und Theoriebildung die natürlichen Sprachen wie in den Geistes- und Kulturwissenschaften eine entscheidende Rolle spielen, darauf verweist Mocikat (2013:2): »Ziel der Naturwissenschaften kann nur die Konstruktion von Theorien sein. Diese sind nicht das Abbild einer objektiv erkennbaren ‚Wahrheit‘, sondern existieren nur in unseren Gehirnen. Insofern können die Naturwissenschaften – ebenso wie die Geistes- und Kulturwissenschaften – allenfalls Deutungen über die Wirklichkeit abgeben. (...). Der eigentliche kreative Akt des Forschers ist nicht das Beobachten und Messen, sondern die Formulierung von Hypothesen, die in einem zweiten Schritt experimentell überprüft werden können. Die Hypothesengenerierung ist ein diskursiver Prozess, der von Sprachbildern geleitet wird. Für den Forscher spielt dabei die jeweilige Muttersprache eine besondere Rolle, da es einer umfassenden semantischen Vernetzung sowie eines Bewusstseins für die kulturell-historische Aufladung des Wortschatzes bedarf, um das intuitiv oder durch Analogie Erahnte zu präzisieren. Die Behauptung, aufgrund der zunehmenden Bedeutung bildgebender Verfahren in vielen Forschungsfeldern oder aufgrund der Anwendung theoretischer Sprachen, wie der Formelsprache in der Mathematik oder der Chemie, werde die Wissenschaft unabhängig von der natürlichen Sprache, ist nicht zutreffend. Die Produkte der Bildgebung sind lediglich Artefakte, über deren Interpretation gerungen werden muss – und zwar in der Alltagssprache.«]

tak raznolikosti u znanstvenoj komunikaciji ujedno i spoznajni i inovacijski gubitak.³⁶

2. Pojednojezičenje znanosti neumitno vodi slabljenju sposobnosti nacionalnih jezika za znanstvenu komunikaciju, jer će im nedostajati pojmovi i diskursne domene te će prvo postati neprikladni za primjenu u međunarodnim, a zatim — ako se pojednojezičenje provede sustavno — i u nacionalnim okvirima. Društva koja nemaju funkcionalan znanstveni temelj na materinskom jeziku gube sposobnost analize svojih društvenih iskustava na temelju povijesno razvijenih kategorija, pojmova i odabranih diskursa: ona gube odnos prema svojim povijesnim izvorima i postaju gotovo otuđena od znanstvenog rasuđivanja na vlastitome jeziku.

3. Osiromašenje svih drugih nacionalnih jezika uslijed primjene engleskoga kao zajedničkog i za većinu europskih društava stranog jezika stoga predstavlja opasnost prikrivenog slabljenja demokratičnosti europskih društava. Znanost koja nije u uskom jezičnom kontaktu s društvom koje ju generira odvaja se od njega kao demokratskog suverena koji ju financira i o kojem ona u demokratskom sustavu ovisi kao instanca koja ispituje, promatra i kontrolira. Pojednojezičenje znanosti prije ili poslije reduciralo bi ovo povijesno utemeljeno poimanje demokratske javnosti u korist stranojezično izdvojenih »parcijalnih« javnosti. Takav bi razvoj za demokratska društva bio neprihvatljiv, pa čak i kada bi mnogi njihovi članovi veoma dobro vladali engleskim jezikom, a potvrđeno je da tome nije tako.³⁷

4. Svako jezično homogeniziranje dugoročno vodi do spoznajnih pomanjkanja, a ne do spoznajnog napretka. Čim se različitost kao temelj stjecanja spoznaje gubi ili kada ju se stavlja u uske okvire, smanjuje se i sposobnost poimanja i prikladnog opisivanja problema u njihovoj višedimenzionalnosti i mnogostrukoj kulturnoj složenosti, a to znači da bi model ujedinenog svjetskog jezika propao zbog neprikladnog, pojednostavljenog opisa problema i pristupa njihovom rješavanju. Upravo u tome leži srž problema svjetskog jezika znanosti: iako on uvelike olakšava globalnu komunikaciju, dugoročni je rezultat toga spoznajnoteorijska stranputica.

5. Citatne baze i sustavi rangiranja poput onih koje nudi Thomson Reu-

³⁶ O odnosu između znanstvenog spoznavanja kao procesa generiranja hipoteza i jezične utemeljenosti usp. npr. Ehlich 2005, 2006, Gehrman 2015, Trabant 2003.

³⁷ Prema posljednjem istraživanju Eurobarometra, *Gradani Europe i njihovi jezici* (*Die Europäischen Bürger und ihre Sprachen*, Eurobarometer Spezial 386, 2012.), 46% građana Europske Unije ne govori strane jezike. Više od polovice ispitanika (54%) navodi da se može sporazumjeti barem na još jednom jeziku, a 44% ih je u stanju pročitati članak u novinama ili časopisu na stranom jeziku. 25% ispitanika u toj skupini kao strani jezik navodi engleski. Treba istaknuti da se dobiveni rezultati temelje na samoprocjeni ispitanika.

ters stvaraju jezične asimetrije i nameću prilagođavanje ponašanja prema svojim pravilima. Takvi, u osnovi hegemonijalni modeli u sukobu su s temeljnim načelima znanstvenog djelovanja poput slobode u odabiru jezika, istraživačkih pitanja, tema, diskursa i autonomije znanosti i istraživanja. Kontrola znanosti putem izvanjskih kategorija, poput postotka citiranosti i pretakanja tih podataka u potvrdu znanstvene kvalitete, predaje moć tumačenja i definiranja vrijednosti i društvene korisnosti u znanosti nečemu što je izvan nje. Tako se može upravljati smjerom razvoja znanosti, no ne i povećati inovativnost. Intrinzički poriv za znanstvenom spoznajom uzmiče pred ekstrinzičkim habitusom vođenim rang-listama.

Kako bi se nešto poduzelo za promjenu opisanoga anglofonog pojednojezičenja znanosti te kako bi se ponudio drugačiji, višejezični scenarij, poput onoga Europske Unije, nije dovoljno samo tražiti zaštitu i promicanje nacionalnih jezika u znanstvenom istraživanju, publiciranju i sveučilišnoj nastavi. Prije svega je važno učiniti nešto sa središnjim instrumentima provedbe hegemonijalne moći, odnosno promijeniti takvu diobu znanstvenih resursa i ukloniti postojeću jezičnu hijerarhiju. To znači da pitanje povećanja broja znanstvenika koji u komunikaciji primjenjuju njemački, francuski, španjolski, ruski ili neki drugi jezik nije od primarne važnosti, već treba apelirati da se stupanj međunarodnosti nekog znanstvenog rada mjeri i prema tome u kolikoj se mjeri u njemu citiraju izvori izvan govorne zajednice u kojoj je rad objavljen ili izvan anglosaksonske govorne zajednice. Takva bi mjera mogla pridonijeti tome da se jezično preusmjerenje znanosti oslobodi hegemonijalnog upravljanja te da se više cijeni raznolikost jezika u znanosti, a time pojača i potražnja za spoznajom iskazanom na različitim jezicima.

Za takvu strategiju potrebno je ispuniti neke preduvjete, jedan od kojih je usustavljivanje višejezične podatkovne baze koja će uključivati i manje raširene jezike te omogućiti međunarodnu recepciju znanstvenih radova pisanih na njima. Također je neophodno zaštititi pojedina područja djelovanja, odnosno omogućiti primjenu drugih jezika pored engleskoga u prestižnim funkcijama. To bi značilo da za međunarodne skupove, prijave za istraživačke projekte, međunarodnu istraživačku suradnju, sveučilišnu nastavu i znanstveno publiciranje treba uzeti u obzir i jezik zemlje u kojoj se skup ili nastava održava ili iz koje dolaze sudionici na projektima.

Ipak, najvažnije od svega bit će pitanje hoće li se uspjeti razviti višejezične europske citatne baze orijentirane prema europskoj obrazovnoj, znanstvenoj i izdavačkoj tradiciji, koje će moći konkurirati monopolu kategoriziranja koji drže američke podatkovne baze i Thomson Reutersov faktor odjeka. Tek bi tada bilo moguće prekinuti gore opisani i privid-

no zatvoreni krug anglo-američke tržišne, izdavačke, kategorizacijske i jezične premoći u korist višejezičnih struktura. Podjela na časopise različite kvalitete, kojom se od kvantitativne mjere broja citiranih izvora dolazi do kvalitativnih ocjena znanstvenog djelovanja treba u potpunosti odbaciti kao neznanstveni pristup. To je logika supermarketa, u kojoj vidljivost, a ne kvaliteta proizvoda određuje njegovu prodaju jer je jedan od osnovnih preduvjeta za pozicioniranje u znanstvenom “supermarketu” predstavljanje “proizvoda” na engleskom jeziku.

Sustavna višejezična strategija u znanosti i istraživanju sigurno će imati protivnike, ne samo iz anglofone znanstvene zajednice, čija bi se moć tumačenja i upravljanja tako bitno smanjila, već i iz skupine svih onih koji imaju koristi od isključivo anglofonog pristupa. Činjenica da će se javiti i oni znanstvenici čiji nacionalni jezici pred napretkom engleskoga nestaju iz znanosti, ironija je navedenog hegemonijalnog projekta pojednojezičenja znanosti.

Jedan od zaključaka ovoga rada je taj da ekonomizacija obrazovanja, koja je vidljiva u kontekstu izgradnje »poduzetničkog sveučilišta« kao nove ideje vodilje sveučilišnog razvoja, skoro neizostavno vodi prema engleskome kao jeziku znanosti. Onome tko svojim znanstvenim radom želi konkurirati na međunarodnome tržištu potreban je jedinstven i globalno prihvaćen jezik znanosti, a u sadašnjem kontekstu to je engleski. Bez tako ustrojene jednojezičnosti ne bi bile moguće ni rang-liste niti faktor odjeka, niti bi se mogle usustaviti i ustaliti asimetrije između anglofonih i svih drugih jezičnih zajednica u vidu američkog modela vladanja znanstvenom zajednicom. Drugim riječima, pitanje višejezičnosti u znanosti uvijek vodi i pitanju višejezične i višekulturne globalizacije. Ako se uopće ne zapitamo je li globalizacija s drugačijim jezično-političkim predznakom moguća, nećemo moći zaustaviti daljnje prodiranje engleskog jezika. Nećemo tada moći niti uključiti engleski kao nacionalni jezik u višejezični koncept europske znanosti s ciljem korištenja prednosti svjetskog engleskoga za međunarodnu znanstvenu komunikaciju, a da pritom ne preuzmemo i imperijalni karakter hegemonijalnog projekta anglofonog pojednojezičenja. Napuštanje imperijalnog pristupa engleskome i njegovo integriranje u europski koncept višejezičnosti u znanosti bit će jedan od ključnih zadataka u godinama koje dolaze.

Literatura

- Ammon, Ulrich. 1998. *Ist Deutsch noch internationale Wissenschaftssprache? Englisch auch für die Lehre an den deutschsprachigen Hochschulen*. de Gruyter: Berlin.
- Ammon, Ulrich. 2000. Weltmacht Englisch? *Merkur (Europa oder Amerika? Zur Zukunft des Westens)* 617/618: 54, 867–877.
- Ammon, Ulrich. 2001. English as a Future Language of Teaching at German Universities? A Question of Difficult Consequences, Posed by the Decline of German as a Language of Science. *The Dominance of English as a Language of Science. Effects on Other Languages and Language Communities* (U. Ammon, ur.) de Gruyter: Berlin. 343–362.
- Ammon, Ulrich. 2005. Welche Rolle spielt Deutsch als Wissenschaftssprache neben Englisch? *Englisch oder Deutsch in Internationalen Studiengängen* (M. Motz, ur.) Peter Lang: Frankfurt am Main. 67–86.
- Ammon, Ulrich. 2007. Die Wichtigkeit und Schwierigkeit von Deutsch als Arbeitssprache in den EU-Institutionen. *Muttersprache* 11. 98–109.
- Ammon, Ulrich. 2008. Deutsch in der internationalen Wissenschaftskommunikation. Die Macht der Sprachen (Goethe-Institut, ur.). URL: <http://www.goethe.de/lhr/pro/mac/Online-Publikation.pdf> (21.9.2015). 47–59.
- Bauerschuster, Stefan. 2006. *Die Englische Sprache in Zeiten der Globalisierung: Voraussetzung und Gefährdung der Völkerverständigung*. Tectum: Marburg.
- Bliesner, Ulrich. 2002. Mehrsprachigkeit – bloße Utopie oder doch realistische Forderung? Mögliche Wege zu ihrer Implementierung. *Die sprachliche Zukunft Europas. Mehrsprachigkeit und Sprachenpolitik* (H.P. Kelz, ur.). Nomos: Baden-Baden. 209–230.
- Bloch, Sidney, Walter, Garry. 2001. The Impact Factor: time for change. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 35. 563–568
- British Council. 1997. *English Language Teaching*. The British Council: London.
- de Cillia, Rudolf. 2003. Grundlagen und Tendenzen der europäischen Sprachenpolitik. *Europas Identitäten. Mythen, Konflikte, Konstruktionen* (M. Mokre, G. Weiss, R. Bauböck, ur.). Campus: Frankfurt am Main. 231–256.
- CiLT/InterAct International. 2006. ELAN: Auswirkungen mangelnder Fremdsprachenkenntnisse in den Unternehmen auf die europäische Wirtschaft. URL: <https://www.llas.ac.uk/news/2772> (21.9.2015).
- Crystal, David. 2003. *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
- Ehlich, Konrad. 2005. Deutsch als Medium wissenschaftlichen Arbeitens.

- Englisch oder Deutsch in Internationalen Studiengängen* (M. Motz, ur.). Peter Lang: Frankfurt am Main. 41–51
- Ehlich, Konrad. 2006. Mehrsprachigkeit in der Wissenschaftskommunikation – Illusion oder Notwendigkeit? *Die Wissenschaft und ihre Sprachen* (K. Ehlich, D. Heller, ur.). Peter Lang: Frankfurt am Main. 17–38.
- Eurobarometer Spezial 386. Die Europäer und ihre Sprachen. 2012. URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_de.pdf (21.9.2015).
- Europäische Kommission. 2008. Eine lohnende Herausforderung. Wie die Mehrsprachigkeit zur Konsolidierung Europas beitragen kann. Vorschläge der von der Europäischen Kommission eingesetzten Intellektuellengruppe für den interkulturellen Dialog. Brüssel. URL: www.ober-schlesien.de/download/?file=mehrsprachigkeit_eu_folder.pdf (21.9.2015).
- Fischer, Roswitha. 2007. Englisch als Lingua franca in Europa. *Herausforderungen der Sprachenvielfalt in der Europäischen Union. Beiträge und Diskussionen vom Symposium am 20/21 April 2006 an der Universität Regensburg* (R. Fischer, ur.). Nomos: Baden-Baden. 149–162.
- Frey, Bruno S., Osterloh, Margit. 2013. Gut publizieren = gute Publikation? Ökonomenstimme, die Internetplattform für Ökonomen im deutschsprachigen Raum. URL: <http://www.oekonomenstimme.org/artikel/2013/05/gut-publizieren--gute-publikation/> (21.9.2015.). 1–5.
- Fröhlich, Gerhard. 2003. Evaluation wissenschaftlicher Leistungen: 10 Fragen von Bruno Bauer an Gerhard Fröhlich. Arbeitsgemeinschaft für medizinisches Bibliothekswesen (AGMb) e.V. URL: http://www.agmb.de/mbi/2003_2/10fragen29-32.pdf (21.9.2015.). 29–32.
- Gehrman, Siegfried. 2006. Bologna und die Folgen. Mutmaßungen über den Europäischen Hochschulraum. *Leben-Texte-Kontexte. Festschrift für Dieter Keiner zum 66. Geburtstag* (U. Bracht, ur.). Peter Lang: Frankfurt am Main. 189–204.
- Gehrman, Siegfried. 2010. Perspective and Contradictions of the European Language Policy. *Going international. HRK Conference on Internationalisation Strategies. Beiträge zur Hochschulpolitik 10* (Hochschulrektorenkonferenz, ur.). Bonn. 199–212.
- Gehrman, Siegfried, Željka Knežević. 2011. Mehrsprachigkeit als Bildungsziel: europäische Sprachenpolitik im *Kampf der Sprachen. Europäische Bildung. Konzepte und Perspektiven aus fünf Ländern*, (V. Domović, S. Gehrman, M. Krüger-Potratz, A. Petravić, ur.). Waxmann: Münster: 61–84.
- Gehrman, Siegfried. 2015. Die Kontrolle des Fluiden: die Sprachlichkeit von Wissenschaft als Teil einer neuen Weltordnung. *Bildungskonzepte und Lehrerbildung in europäischer Perspektive* (S. Gehrman, J. Helmchen, M. Krüger-Potratz, F. Ragutt, ur.). Waxmann: Münster. 117–156.

- Görlach, Manfred. 2002. *Still more Englishes*. Benjamins Publishing Company: Amsterdam-Philadelphia.
- Gründungsvertrag der Europäischen Union — Amsterdamer Fassung. 1997. URL: http://userpage.fu-berlin.de/~europa/europa/Amsterdam_DE.pdf (21.9.2015.).
- Haarmann, Harald. 2002. Englisch, Network Society und europäische Identität: Eine sprachökologische Standortbestimmung. *Deutsch-Englisch-Europäisch. Impulse für eine neue Sprachenpolitik* (R. Hoberg, ur.). Dudenverlag: Mannheim. 152–170.
- Hamel, Rainer Enrique. 2008. Sprachimperien, Sprachimperialismus und die Zukunft der Sprachenvielfalt. *Die Macht der Sprache* (Goethe-Institut, ur.). URL: <http://www.goethe.de/lhr/pro/mac/Online-Publikation.pdf> (21.9.2015.). 15–46.
- Heidenkummer, Petra. 2013. Wenn das Undurchschaubare zum Maß wird: Probleme und Schwankungen des Impact Factors. *Zeitschrift für Bibliothek, Information und Technologie* 16:3. URL: <http://www.b-i-t-online.de/heft/2013-03-fachbeitrag-heidenkummer.pdf> (21.9.2015.). 201–210.
- House, Juliane. 2005. Englisch als Lingua franca: eine Bedrohung für die deutsche Sprache? *Englisch oder Deutsch in Internationalen Studiengängen* (M. Motz, ur.). Peter Lang: Frankfurt am Main. 53–65.
- Jakob, Dieter. 2002. Englisch als Sprache der Globalisierung. Kommunikationstechnische Zwangsläufigkeit oder linguistischer Imperialismus? *Globalisierung und Kultur. Identität im Wechselspiel von Begrenzung und Entgrenzung. Wilhelm-Hausenstein-Symposium 2000* (D. Jakob, ur.). Iudicium: München. 47–64.
- Kocka, Jürgen. 2008. Mehrsprachiges Europa. Die Bedeutung der eigenen Sprache in der Wissenschaft. *Wissenschaft, helldunkler Ort. Sprache im Dienste des Verstehens* (M. Nicolini, ur.). Braumüller: Wien. 19–24.
- KOM (1995)590. *Weißbuch zur allgemeinen und beruflichen Bildung. Lehren und Lernen. Auf dem Weg zur kognitiven Gesellschaft*. Brüssel: Kommission der Europäischen Gemeinschaft. URL: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_de.pdf (21.9.2015.).
- KOM (2003) 449. Förderung des Sprachenlernens und der Sprachenvielfalt: Aktionsplan 2004 — 2006. Brüssel. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003DC0449&from=DE> (21.9.2015.).
- KOM (2005) 596. Eine neue Rahmenstrategie für Mehrsprachigkeit. Brüssel. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0596&from=DE> (21.9.2015.).
- KOM (2008) 566. Mitteilung der Kommission an den Rat, das Europäische

- Parlament, den Europäischen Wirtschaft- und Sozialausschuss und den Ausschuss der Regionen: Mehrsprachigkeit: Trumpfkarte Europas, aber auch gemeinsame Verpflichtung. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/ALL/?uri=CELEX:52008DC0566> (21.9.2015.).
- Kanning, Uwe Peter. 2010. Impact Factor. *Jenseits des Elfenturms: Psychologie als nützliche Wissenschaft* (U. P. Kanning, L. v. Rosenstiel, H. Schuler, ur.). Vandenhoeck & Rupprecht: Göttingen. 328–342.
- Laux, Hans Dieter. 2008. Benötigen wir einen Citation Index? Rundbrief Geographie 214. URL: http://tu-dresden.de/die_tu_dresden/fakultaeten/fakultaet_forst_geo_und_hydrowissenschaften/fachrichtung_geowissenschaften/ig/lehrstuehle/awisog/look_here/Rundbrief_Geographie_Heft%20214_editorial_Laux.pdf (21.9.2015.). 1–3.
- Lüdi, Georges. 2007. Braucht Europa eine Lingua franca? *Herausforderungen der Sprachenvielfalt in der Europäischen Union. Beiträge und Diskussionen vom Symposium am 20/21 April 2006 an der Universität Regensburg* (R. Fischer, ur.). Nomos: Baden-Baden. 128–148.
- Lenzen, Dieter. 2013. *Bildung statt Bologna*. Ullstein: Berlin.
- Marx, Werner, Lutz Bornmann. 2012. Der Journal Impact Factor: Aussagekraft, Grenzen und Alternativen in der Forschungsevaluation. *Beiträge zur Hochschulforschung* 2. URL: http://www.lutz-bornmann.de/icons/JournalImpactFactor_LB.pdf (21.9.2015.). 50–66.
- Mocikat, Ralph. 2009. Die Diktatur der Zitatendizes: Folgen für die Wissenskultur. *GAIA* 18:2. URL: <http://www.adawis.de/admin/upload/navigation/data/GAIA.pdf> (21.9.2015.). 100–103.
- Mocikat, Ralph. 2013. Die Sprachenfrage in den Naturwissenschaften. *Wissenschaft – Bildung – Politik*. (Österreichische Forschungsgemeinschaft, ur.). Böhlau: Wien/Köln. URL: <http://www.adawis.de/admin/upload/navigation/data/Mocikat,%20%C3%96FG%202013.pdf> (21.9.2015.). 1–4.
- Montada, Leo. 1998. Fug und Unfug in der Bewertung der Impactfaktoren von Zeitschriften. *Psychologische Rundschau* 49: 4. 228–230.
- Müller-Böling, Detlef. 2000. *Die entfesselte Hochschule*. Bertelsmann Stiftung: Gütersloh.
- Münch, Richard. 2001. *Akademischer Kapitalismus. Über die politische Ökonomie der Hochschulreform*. Suhrkamp: Berlin.
- van Parijs, Philippe. 2013. *Sprachungerechtigkeit für Europa und die Welt*. Suhrkamp: Berlin.
- Phillipson, Robert. 1992. *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press.
- Phillipson, Robert. 2009. *Linguistic Imperialism Continued*. Routledge: New York.
- Rončević, Ivana. 2013. *Njemački jezik u hrvatskoj znanosti i visokom školstvu*

- u kontekstu višejezičnosti*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Skudlik, Sabine. 1990. *Sprachen in den Wissenschaften. Deutsch und Englisch in der internationalen Kommunikation*. Narr: Tübingen.
- Stark, Franz. 2002. Sprache als Instrument der Außenpolitik. Die Praxis der Bundesrepublik Deutschland. *Die sprachliche Zukunft Europas. Mehrsprachigkeit und Sprachenpolitik* (H.P. Kelz, ur.). Nomos: Baden-Baden. 37–61.
- Strohschneider, Peter. 2007. Braucht Deutschland eine bewusstere kohäsive Sprachenpolitik? Diskussionspapier der Alexander von Humboldt Stiftung 11. URL: <http://www.humboldt-foundation.de/pls/web/docs/F1542/sprachenpolitik.pdf> (21.9.2015.).
- Trabant, Jürgen. 2003. Sprache und Revolution. *Linguistik online* 13: 1. URL: http://www.linguistik-online.org/13_01/trabant.pdf (21.9.2015.). 1–20.
- Trabant, Jürgen. 2012. Über die Lingua franca der Wissenschaft. *Deutsch in der Wissenschaft* (H. Oberreuther, W. Krull, H.J. Mayer, K. Ehlich, ur.). Olzog: München. 101–107.
- Verordnung Nr. 1 zur Regelung der Sprachenfrage für die Europäische Wirtschaftsgemeinschaft. *Bundesgesetzblatt Teil I*. 21.11.1959. Brüssel. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1958R0001:20070101:DE:PDF> (21.9.2015.).
- Weber, Peter. 2009. *Kampf der Sprachen. Die Europäische Union vor der sprachlichen Zerreißprobe*. Krämer: Hamburg.
- Wilss, Wolfram. 2000. Weltgesellschaft-Weltverkehrssprache-Weltkultur. Globalisierung vs. Fragmentierung. *Weltgesellschaft-Weltverkehrssprache-Weltkultur. Globalisierung versus Fragmentierung* (W. Wilss, ur.). Stauffenburg: Tübingen: 1–13.
- Wu, Huiping. 2005. *Das Sprachenregime der Institutionen der Europäischen Union zwischen Grundsatz und Effizienz*. Peter Lang: Frankfurt am Main.

Monolingualisation of research and science as a hegemonial project: European perspectives and Anglophone realities

Abstract

When discussing the international status of languages in current research and science, the first place certainly belongs to the English language. With that in mind, this paper explores the tense relationship between the inherently multilingual project of the European integration and the monolingual communication practice in scientific publishing, which promotes English as the world language of research and science. The authors analyse the causes and mechanisms of this development in scientific communication and propose that it is based on a US-led hegemonial project aimed at dominating and controlling international science and research. This is achieved by establishing and maintaining language asymmetries and a hierarchy of research cultures. A central role in this aspect is played by the *Journal Impact Factor*, which is currently the most important tool of monolingualisation in research and science. One consequence of such an approach is the suppression of national and regional languages in scientific publishing and communication, as well as the change in the meaning of the concept '*international*'. A successful long-term implementation of the Anglophone linguistic hegemony in international scientific publishing may lead to huge obstacles for the European integration project. With that in mind, this paper explores alternative options such as multilingualism in scientific communication.

Ključne riječi: europska višejezičnost, *faktor odjeka*, *global English*, jezična politika

Key words: European multilingualism, *Journal Impact Factor*, global English, language policy